

УДК 811.161.1'243:378.015.3:316.47
<http://orcid.org/0000-0001-8580-112X>
<http://orcid.org/0000-0002-3907-7027>
<http://orcid.org/0000-0003-2162-4966>
<http://orcid.org/0000-0002-1025-2071>
<http://orcid.org/0000-0002-2682-3078>
<http://orcid.org/0000-0003-1051-1923>

АКТИВНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

*Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О.,
Дитюк С.О., Скрипник Л.В., Черногорська Н.Г. (Харків)*

У статті досліджено поняття «компетентність» та роль російської (української) мови як іноземної у розвитку комунікативної компетентності іноземних студентів технічних спеціальностей, проаналізовано суперечності та проблеми, що виникають під час формування комунікативної компетентності студентів, обґрунтовується актуальність використання комунікативного підходу у навчанні російської (української) мови як іноземної з використанням рольової гри як методу навчання. Компетентісний підхід передбачає пошук нових методологічних моделей підготовки фахівців із вищою технічною освітою, підвищення якості підготовки професійних кадрів, визначення ключових компетенцій, якими повинен володіти сучасний фахівець.

Ключові слова: іноземні студенти, компетенція, комунікативна компетентність, комунікативний підхід, рольова гра.

Беликова Е.В., Бессонова Н.Н., Греул О.А., Дытюк С.А., Скрипник Л.В., Черногорская Н.Г. Активные методы формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов технических специальностей. В статье исследовано понятие «компетентность» и роль русского (украинского) языка как иностранного в развитии коммуникативной компетентности иностранных студентов технических специальностей, проанализированы противоречия и проблемы, которые возникают

© Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О., Дитюк С.О.,
Скрипник Л.В., Черногорська Н.Г., 2016

в процессе формирования коммуникативной компетентности студентов, обосновывается актуальность использования коммуникативного подхода в процессе обучения русскому (украинскому) языку как иностранному с использованием ролевой игры как метода обучения. Компетентностный подход связан с поиском новых концептуально-методологических моделей подготовки специалистов с высшим техническим образованием, качеством подготовки профессиональных кадров, определением ключевых компетенций, которыми должен владеть современный специалист.

Ключевые слова: иностранные студенты, коммуникативная компетентность, коммуникативный подход, компетенция, ролевая игра.

Belikova O., Bessonova N., Greul O., Dytuk S., Skripnik L., Chernonogorskaya N. Active methods of forming the communicative competence of foreign students of technical specialities. The article represents foreign students' communicative competence formation. The concept of competence and role of the Russian (Ukrainian) language as a foreign one in the communicative competence development of foreign students of technical specialities have been investigated. Contradictions and problems which arise in the process of forming students' communicative competence have been analyzed. The communicative approach in the process of learning the Russian (Ukrainian) language as a foreign one taking into account a role-playing game as a teaching method of study has been grounded in the article.

Nowadays a competence approach has special attention in the higher education system because of its value in defining goals and results of education. The competence approach is associated with the search of new conceptual and methodological bases, models of training specialists with the higher technical education. One of the most actual missions in such conditions is finding key competences for a modern specialist.

The concept of competence and role of the Russian (Ukrainian) language as a foreign one in students' communicative competence development have been studied, and also the contradictions and problems arising in the course of competence have been analyzed in the article. According to scientists, the development of higher education domestic standards, creation of unified international professional standards on the basis of a competence-based approach and urgent educational programs, which are based on the reflection of qualitative results of educational and production processes, will provide their compliance to the European educational and qualification systems as well as strengthening of positions of the higher education of Ukraine in the all-European educational and research space.

The topicality of the current scientific search consists of the structure and content improvement of the professionally-oriented training at higher technical

institutions. The level of development of foreign students' professionally-oriented training content is rather high. A research objective is search of optimum ways of the professional competence improvement which an intending specialist is supposed to have.

Key words: communicative competence, communicative approach, concept of competence, foreign students, role-playing game.

Розробка нових вітчизняних стандартів вищої освіти, створення уніфікованих професійних стандартів із використанням компетентнісного підходу та актуальних освітніх програм, що ґрунтуються на відображенні якісних результатів освітнього і виробничого процесів і спираються на визначення компетенцій, на думку вчених, забезпечить їх відповідність європейським освітнім та кваліфікаційним системам, а тим самим здійснить і зміцнення позицій вищої освіти України в загальноєвропейському освітньому та дослідницькому просторі.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин система освіти України набуває нового змісту і все більше орієнтується на співпрацю з іншими країнами світу. Відповідно до національної державної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) одним із пріоритетних напрямків уважається процес удосконалення системи підготовки спеціалістів для зарубіжних країн. Комунікативний підхід до навчання російської (української) мови як іноземної передбачає формування навчально-професійної компетенції іноземних студентів. Завдання навчання російської (української) мови як іноземної – сформувати в іноземного студента комунікативну компетенцію, що дозволяє вільно спілкуватись у ситуаціях, актуальних для сфер його діяльності: соціально-побутової – у період адаптації до іншомовного середовища та навчально-професійної – у період набуття навичок професійного мовлення. Згідно з комунікативним принципом та принципом професійної спрямованості мовної підготовки вивчення російської (української) мови іноземними студентами має практичний характер, який «полягає у формуванні мовних умінь та навичок, розуміння думок інших під час аудіювання, читання і вираження своїх думок в усній та письмовій формі» (переклад наш – О.Б, Н.Б. та ін.) [2: 11].

Актуальність даного наукового дослідження полягає у необхідності вдосконалення структури і змісту професійно орієнтованої мовної

підготовки іноземних студентів у технічному ВНЗ. Сучасна концепція професійно орієнтованої підготовки майбутніх фахівців не повною мірою відповідає вимогам до рівня навченості студентів у майбутній професійній комунікації, що пред'являються державним і міжнародним освітнім стандартом і ринком праці. **Метою** статті є визначення оптимальних шляхів удосконалення професійної компетентності майбутніх фахівців технічного профілю під час оволодіння російською (українською) мовою як іноземною.

Аналіз останніх досліджень наукової літератури, присвяченої питанням формування компетентності, доводить, що найважливішою компетентністю для випускників технічного ВНЗ є комунікативна.

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність установлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування [6: 22]. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми.

Якщо спиратися на прийняту в соціальній психології структуру спілкування, що містить перцептивний, комунікативний й інтерактивний аспекти [1: 60], то комунікативну компетентність можна розглядати як основу спілкування. Тоді комунікативний процес розуміється як інформаційний обмін між людьми як активними суб'єктами, з урахуванням відношень між партнерами [8: 45]. Тобто, виникає «вузьке» поняття «комунікація». Однак часто «комунікацію» розуміють як синонім спілкування, підкреслюючи, що комунікативний вплив є психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни його поведінки [1: 65].

А.Б. Добрович у своїх роботах розрізняє конвенційне, примітивне, маніпулятивне, стандартизоване, ігрове, ділове і духовне спілкування [5: 80]. У контексті проблеми ефективності спілкування доцільно згадати про таке явище в людській взаємодії, як роль. Роль є фіксацією визначеного положення, що займає той або інший індивід у системі міжособистісних відносин [1: 40]. У психології виокремлюють формальні, внутрішньогрупові, міжособистісні й індивідуальні ролі [6: 70]. Формальна роль – це поведінка, що будується відповідно до засвоєних очікувань із боку оточення, пов'язаних із виконанням

тієї чи іншої соціальної функції (учень, педагог, підлеглий, керівник). Внутрішньогрупова роль – це поведінка, що вимагає урахування очікувань, запропонованих учасниками групи на основі сформованих взаємовідносин. Міжособистісні ролі – це поведінка, яка передбачає урахування очікувань, запропонованих іншою людиною на основі сформованих відносин [6: 82].

Виклад основного матеріалу. Однією із складових комунікативної компетентності є уміння усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри. Такі бар'єри можуть виникати, наприклад, при відсутності розуміння ситуації спілкування, що викликається розходженнями між партнерами (соціальними, політичними, релігійними, фаховими, які породжують різну інтерпретацію тих самих понять, що обумовлюють різноманітне світовідчуття, світогляд, світосприймання). Бар'єри у комунікації можуть мати також психологічний характер, відображаючи індивідуальні психологічні особливості тих, хто спілкується, їхні сформовані відношення: від дружби до ворожості у ставленні один до одного.

Передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків, точніше, знакових систем. Розрізняють вербальну і невербальну комунікації, що використовують різноманітні знакові системи. Відповідно до цього можна виділити вербальний і невербальний рівень комунікативної складової компетентності в спілкуванні. Вербальна комунікація використовує в якості знакової системи природну мову [1: 55].

Процес комунікативної іншомовної освіти будується як модель реального спілкування, щоб студент мав можливість сам пізнавати і розвиватися, засвоювати іншомовну культуру. Комунікативність означає наявність у студента особистісного сенсу його участі в освітньому процесі, в оволодінні іншомовною культурою з метою становлення його як індивідуальності і як учасника майбутнього діалогу культур.

Важливим компонентом змісту навчання російської (української) мови як іноземної є мовленнєве вміння, під яким розуміється здатність виражати і розуміти висловлювання, залучаючи знання і навички використання певних мовних засобів у мовленні. Особливі труднощі виникають під час опрацювання розмовного мовлення, за умови різних форм навчання, які безпосередньо визначені

специфікою контингенту (іноземні студенти з країн СНД, комбіновані групи).

Згідно з комунікативним методом навчання варіюється залежно від рівня підготовки учнів. Навчальний процес допомагає орієнтуватися у світі чужої культури, розвиває особистісне сприйняття різних культур. Слухачі виступають як активні партнери спілкування, фронтальна робота замінюється на партнерську, індивідуальну та групову. Адже мова є важливим засобом міжкультурного спілкування, вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно орієнтуватися і комфортно почуватися в Україні. У зв'язку із зазначеним актуальною є точка зору, що здатність зрозуміти представника іншої культури залежить не тільки від правильного використання мовних одиниць, але й від особливих умінь зрозуміти норми культури, а також мовленнєвої поведінки у різноманітних ситуаціях спілкування.

Одним із методів створення комунікативної ситуації під час вивчення російської (української) мови є рольові ігри, які сприяють реалізації міжособистісного спілкування іноземних студентів на занятті.

Перевагами рольових ігор вважаються формування таких якостей, як максимальне наближення до реальних умов професійної та наукової діяльності або до реальних життєвих ситуацій, значна самостійність учасників гри, прийняття рішень під час творчого змагання.

Ігрові процеси також викликають інтерес до навчання, підвищують мотивацію. Їхній потенціал надзвичайно значний, адже студент «залучається до діяльності, накопичує пізнавальний досвід під час вирішення ігрових завдань» (переклад наш – О.Б, Н.Б. та ін.) [1: 9].

Рольові ігри спрямовані на приведення у дію механізмів мотивації, а відповідно й на підвищення ефективності навчання іншомовного спілкування. Рольова гра є «особливим типом діяльності, де мотив зосереджений у самому процесі, у змісті самої дії» (переклад наш – О.Б, Н.Б. та ін.) [3: 20]. Вона одночасно спирається на свідоме і підсвідоме оволодіння навчальним предметом, зокрема, передбачає вплив на емоційну сферу студентів з метою полегшення запам'ятовування матеріалу. Саме в рольовій грі створюються

передумови для використання всіх засобів впливу на психіку іноземних студентів, а також дотримується принцип індивідуального навчання через групове.

Слід зазначити, що не завжди усна робота, навіть насичена ігровими моментами, сприятиме зацікавленню студентів. Навчання усного мовлення стає ефективним засобом підтримки інтересу студентів до вивчення російської (української) мови як іноземної тільки у тому випадку, якщо викладач дотримуватиметься принципу послідовності надання матеріалу: від простішого до складнішого, презентацію того тематичного матеріалу, який цікавий іноземному студентові, і яким він зможе скористатися в майбутньому для спілкування в побуті чи у професійній сфері.

Вдале мовлення стає внутрішнім мотивом для іншомовного спілкування і, як результат, активізує більш складні механізми відображення, обмірковування, залучення оперативної пам'яті тільки у тому разі, якщо воно є актуальним і відповідає комунікативній потребі студента та його особистим і віковим особливостям.

Психологи зазначають, якщо людина залучається до активної діяльності вмотивовано, вона продуктивніше запам'ятовує та глибше розуміє матеріал, а також залучається до діяльності зацікавлено. Важливо зауважити, що за наявності відповідної організації внутрішніх мотивів іншомовного спілкування, навчання усного мовлення стає особистісно-значущим та особистісно-орієнтованим. У центрі навчання в цьому випадку знаходиться внутрішній світ людини, потреби та емоції. Отже, під час створення рольових ігор викладач повинен враховувати коло інтересів студентів, ситуації спілкування повинні бути природними, а теми цікавими для них.

Кожна гра має три етапи: підготовчий, ігровий та підсумковий. На наш погляд, дуже важливо при цьому організувати навчальний процес таким чином, щоб інтерес іноземних студентів підтримувався на високому рівні на всіх етапах рольової гри – від підготовчого до підсумкового.

Підготовчий етап передбачає засвоєння лексико-граматичного матеріалу в процесі виконання тренувальних вправ, а також формування навичок усного мовлення під час виконання комунікативних вправ, які моделюють реальні комунікативні ситуації та не обмежують іноземних студентів у виборі мовних засобів.

У якості прикладу можна навести рольову гру «Наукова конференція», яку можна вважати «репетицією» участі у міжнародній науковій конференції. Під час гри іноземні студенти виступають із доповідями російською (українською) мовою, відповідають на запитання «учасників» конференції, полемізують, відстоюють свою точку зору, наводять аргументи на користь або проти певної гіпотези, а також обмінюються інформацією про останні досягнення у сфері професійної діяльності. Важливим моментом під час підготовки до такої рольової гри є добір тематики ролевих ігор та розподіл ролей. Викладач повинен «розподіляти ролі, враховуючи не лише лінгвістичні здібності, але й індивідуально-психологічні особливості кожного студента» (переклад наш – О.Б, Н.Б. та ін.) [4: 108] таким чином, щоб студент почувався природньо у своїй ролі, був зацікавлений у ній і мав можливість продемонструвати свої творчі здібності.

Рольова гра, як метод, створює на занятті позитивну емоційну атмосферу, яка сприяє усуненню психологічного бар'єру, створює таку комунікативну ситуацію, коли іноземні студенти невимушено спілкуються російською (українською) мовою. Крім того, студенти мають від гри велике моральне задоволення. Робота із залученням комунікативного методу, активне використання підручників і посібників комунікативної спрямованості, використання рольових ігор у навчальному процесі сприяє позитивним результатам, значно підвищує мотивацію, і відповідно ефективність навчання російської (української) мови як іноземної.

На підставі вищесказаного можна зробити такі **висновки** з розгляду проблеми формування комунікативної компетентності: комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів ефективною взаємодії: позицій спілкування, ролей, знань, умінь, навичок.

Ефективне спілкування завжди передбачає спонтанний і творчий процес, тому ефективне спілкування – це спілкування, що розвиває.

Напрямом подальших досліджень є розробка методики формування комунікативної компетентності в іноземних студентів технічних спеціальностей на основі використання активних методів навчання та комплексу засобів навчання, до якого входять: умовно-мовленеві вправи для спілкування у професійній сфері; функціонально-смыслові таблиці, діалоги-зразки у професійній сфері (окремо для

архітекторів і будівельників); робочий зошит для самостійної роботи студентів в аудиторії та вдома. Також вважаємо за необхідне здійснення експериментальної перевірки ефективності впровадження методики формування комунікативної компетентності в іноземних студентів технічних спеціальностей засобами російської (української) мови у навчальному процесі Харківського національного університету будівництва та архітектури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник для вузов / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
2. Бодалев А.А. Психология в личности / А.А. Бодалев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 188 с.
3. Борьба за таланты, или компетенции в компетенции HR-а [Электронный ресурс]: posada.com. – 24 января 2007. – Режим доступа : <http://posada.com.ua/news/1772/>
4. Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М. : Смысл, 1996. – 255 с.
5. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения / А.Б. Добрович. – М. : Просвещение, 1987. – 208 с.
6. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растянников. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
7. Зеер Э.Ф. Становление личностно ориентированного образования / Э.Ф. Зеер // Образование и наука. Известия Уральского научно-образовательного центра РАО. – 1999. – № 1 (1). – С. 112–122.
8. Клепко С.Ф. «Компетенизация образования»: ограничения и перспективы / С.Ф. Клепко // Постметодика. – 2005. – № 1. – С. 9–17.
9. Компетентностный подход в современном образовании: мировой опыт и украинские перспективы: Библиотека по образовательной политике / [под общ. ред. О.В. Овчарук]. – М. : «К.И.С.», 2004. – 112 с.
10. Компетентность саморазвития специалиста: педагогические основы формирования в высшей школе / [наук. ред., авторство проф. Кичук Н.В.] – Измаил : ИГГУ, 2007. – 236 с.

REFERENCES

Andreeva, G.M. (2004). *Social'naja psihologija: uchebnik dlja vuzov [Social psychology: textbook for higher educational institutions]*. М.: Аспект Пресс [in Russian].

- Bodalev, A.A. (1988). *Psihologija v lichnosti [Psychology in the personality]*. M.: N.p. [in Russian].
- Bor'ba za talanty, ili kompetencii v kompetencii HR-a [Fight for talents, or competences in competence HR-a]. *posada.com*. Available at: <http://posada.com.ua/news/1772/> [in Russian].
- Dobrovich, A.B. (1987). *Vospitatelju o psihologii i psihogigiene obshhenija [To the tutor about psychology and psychohygiene of communication]*. M.: Prosveshhenie [in Russian].
- Kichuk, N.V. (Eds.). (2007). *Kompetentnost' samorazvitija specialista: pedagogicheskie osnovy formirovanija v vysshej shkole [Competence of the specialist's self-development: pedagogical bases of formation at the higher school]*. Izmail: IGGU [in Russian].
- Klepko, S.F. (2005). "Kompetenizacija obrazovanija": ogranichenija i perspektivy ["Kompetenization of education": restrictions and prospects]. *Postmetodika [Postmethods]*, 1, pp. 9-17 [in Russian].
- Ovcharuk, O.V. (Eds.). (2004). *Kompetentnostnyj podhod v sovremennom obrazovanii: mirovoj opyt i ukrainskie perspektivy: Biblioteka po obrazovatel'noj politike [Competence-based approach in the modern education: international experience and Ukrainian prospects: Library on the educational policy]*. M.: K.I.S. [in Russian].
- Zeer, Je.F. (1999). Stanovlenie lichnostno orientirovannogo obrazovanija [Formation of the personally-focused education]. *Obrazovanie i nauka [Science and education]*, 1, pp. 112-122. [in Russian].
- Zhukov, Ju.M., Petrovskaja, L.A. and Rastjannikov, P.V. (1990). *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshhenii [Diagnostics and development of competence in communication]*. M.: N.p. [in Russian].
- Zhukova, Ju.M., Petrovskaja, L.A. and Solov'eva, O.V. (Eds.). (1996). *Vvedenie v prakticheskiju social'nuju psihologiju [Introduction to the practical social psychology]*. M.: Smysl [in Russian].